

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

НОВОЖИЛОВ Борис Валерійович

УДК316.722:304.4:133.2

**ДУХОВНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ
ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА**

23.00.03 – політична культура та ідеологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник –

доктор філософських наук, професор,
академік АПН України,
член-кореспондент НАН України,
Андрущенко Віктор Петрович
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, ректор.

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, професор,
Головатий Микола Федорович,
Міжрегіональна академія управління
персоналом, проректор з наукової роботи,
завідувач кафедри політології;

кандидат політичних наук
Добіжа Василь Валерійович,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла
Коцюбинського, старший викладач
кафедри політології.

Захист відбудеться «23» квітня 2010 року о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.12 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «19» березня 2010 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М.А. Остапенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження проблеми формування іміджу політичного лідера обумовлена потребами політичної практики, процесами державотворення та модернізації в Україні.

Становлення України як незалежної держави поставило низку нових завдань, розв'язання яких потребувало відмови від багатьох елементів колишнього політичного досвіду, впровадження нових підходів, прийняття нестандартних рішень й, відповідно, – формування нової політичної еліти, нових політичних лідерів. Сьогоднішні реалії потребують від політичних лідерів професіоналізму, відповідальності за створення правової, соціальної, демократичної, національної держави як консолідуючого начала у справі збереження національної незалежності та цілісності суспільства, а отже, відповідальності за долю нації, економічний добробут і розвиток культури, духовності власного народу, забезпечення умов для повноцінного саморозвитку й самореалізації людини.

Аналіз сучасного стану політичного лідерства свідчить про суперечливий характер іміджу нової генерації українських політиків. Він коливається в широкому діапазоні: від найвищої народної підтримки, виявленої на чергових виборах, до майже повної недовіри, характерної завершальним періодам перебування лідера на тій чи іншій виборній посаді. Прикладом може слугувати рейтинг Президентів України Л.Кравчука, Л.Кучми і В.Ющенка на початку президентського терміну й в кінці.

Головна причина цього не тільки у складності завдань, які виявились не під силу тим чи іншим політикам, але й в умінні зберегти й примножити довіру людей, завдяки ефективному іміджу обратись на новий термін і довести його легітимність своїми практичними справами. А це вже – проблема культури і духовності політика. Чим вищим є рівень культури політика – політичної, моральної, естетичної, духовної загалом, тим більше він має шансів утриматись на вершині політичної вертикалі, зберегти свій імідж, утвердитись у якості лідера. Культура у цьому розрізі постає не лише як об'єкт пізнавального інтересу, а як своєрідний ідеал людської життєдіяльності, як регулятивно-нормуюча основа, така, що задає тон суспільним відносинам, яка обмежує і, водночас, стимулює розвиток суспільства. Між тим, більшість політиків обходять увагою питання культури. Частка з них звертається до неї час від часу. Нарешті, є й така когорта політиків, яка цинічно використовує культуру для зміцнення свого авторитету. Подібне прагматичне використання культури у своїх цілях вказує на істинну бездуховну сутність особистості політика та руйнує її. Культура тільки тоді вплітається в імідж політичного лідера, коли він намагається вникнути і відчувати її сутність; ввести її у свій духовний світ, щоб і

в контексті політичної діяльності передати її людям. Ця тема залишається для більшості українських політиків «відкритою книгою», «незвіданою землею» як у теоретичному, так і в практично-політичному плані.

Незважаючи на солідний науковий доробок з проблем політичного лідерства, формування іміджу політичних лідерів, культури діяльності політичних лідерів, на наш погляд, потребують подальшого аналізу і уточнення поняття «імідж» політичного лідера, його динамічний характер і потреба постійного коригування; питання домінантної ролі цінностей суспільного середовища, культурних традицій, освіти та виховання у формуванні іміджу політичного лідера; єдності національного та загальнолюдського в духовній культурі та його вияву в іміджі політичного лідера; духовного потенціалу політичного лідера як основи його іміджу; творчості в системі формування іміджу політичного лідера тощо.

Враховуючи актуальність, практичну потребу та недостатньо повну розробленість означеного кола проблем й було обрано предмет, визначено мету і завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження є складовою комплексної науково-дослідної теми кафедри соціальної філософії освіти «Соціокультурний аспект вищої освіти», що входить до Тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук», затверджений Вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол №7 від 31 січня 2008 року). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 3 від 27 листопада 2008 р.).

Метою дисертаційного дослідження є виявлення та визначення ролі духовної культури як одного з чинників формування іміджу політичного лідера.

Досягнення означеної мети потребує розв'язання низки **дослідницьких завдань**:

- проаналізувати теоретико-методологічні засади дослідження феномена іміджу політичного лідера;
- визначити та проаналізувати основні чинники формування іміджу політичного лідера;
- виявити місце та роль духовної культури в структурі чинників формування іміджу політичного лідера;
- дослідити соціально-творчий характер духовної культури як своєрідної матриці формування іміджу політичного лідера;

– проаналізувати основні форми безпосереднього залучення політичного лідера до освоєння духовної культури і визначити роль освіти та виховання у формуванні духовної культури політичного лідера.

Об'єктом дослідження є імідж політичного лідера; **предметом** – роль духовної культури у процесі його формування.

Методологічну основу дослідження складає комплекс філософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що забезпечує єдність гносеологічного, соціально-філософського та політологічного аналізу феномена іміджу політичного лідера у зв'язку з іншими компонентами суспільно-політичного життя.

У дисертації використовувались методи діалектики, системного та порівняльного аналізу, герменевтики тощо. Діалектичний метод, застосований автором у його сучасній інтерпретації, забезпечив розгляд іміджу політичного лідера як цілості в системі його багатогранних зв'язків та у розвитку. Історичний метод дозволив виявити витоки й динаміку становлення політичного лідерства в Україні як в історичному розрізі, так і в умовах сьогодення, виявити детермінуючі чинники цього явища, основні суперечності розвитку. Системний метод забезпечив розгляд іміджу політичного лідера як цілісної й, одночасно, внутрішньо суперечливої системи, виявити системні якості, які формуються під впливом духовної культури. Порівняльний метод дозволив здійснити співставлення вітчизняного і європейського досвіду формування іміджу політичного лідера, виявити розбіжності та проаналізувати перспективи його формування в українських реаліях. Герменевтика дозволила проникнути у «внутрішні взаємозв'язки і стани» процесу формування іміджу політичного лідерства, зрозуміти його суб'єктивний стан, зрозуміти психологію лідера. Цей же метод забезпечив об'єктивне «тлумачення» автором сутності позитивного іміджу політичного лідера як його «політичного обличчя», яке використовується для «зовнішнього представлення» перед виборцями, а також розуміння його діалогічної природи й глибокого внутрішнього демократизму.

Наукову новизну дисертаційного дослідження складають висновки – положення, винесені на захист:

- на основі аналізу наукових джерел досліджено зв'язок категорій «імідж політичного лідера» та «духовна культура» і обґрунтовано, що духовна культура є одним з чинників формування іміджу політичного лідера, виступає основою його формування та виконує інтегративну роль у цьому процесі;

- духовну культуру розглянуто як структуруючий елемент соціально-політичного життя суспільства та доведено, що духовна культура є джерелом визнаних суспільством норм поведінки, спілкування, діяльності; вона є скарбницею творчості й творчого підходу до справи; сприяє гуманізації й

демократизації позиції політичного лідера; надає йому соціально-політичний і життєвий досвід, багатство духовних цінностей, збагачує відчуттям справедливості та толерантності;

- поглиблено дослідження сутності іміджу політичного лідера, зокрема систематизовано наукові підходи до його розуміння та визначено, що найбільш розповсюдженими є онтологічний та ціннісний; перший відбиває розуміння іміджу як образу об'єкта, який склався й існує у свідомості людей, а другий позначає той образ, який «конструюється», «створюється» з метою викликати бажані зміни у свідомості та поведінці людей, справити на них певний політико-психологічний вплив; обґрунтовано, що поняття «імідж політичного лідера» увійшло не лише у науковий обіг, але й стало стійким компонентом буденної свідомості українського суспільства;

- дістав подальшого розвитку аналіз структури та основних чинників формування іміджу політичного лідера, зокрема серед чинників виділено та охарактеризовано наступні: спосіб життя людини, ціннісний контекст середовища, освіта та виховання, засоби масової комунікації та культури тощо; виявлено, що за допомогою засобів масової комунікації здійснюється своєрідна культивування іміджу як певної цінності, від наявності і якості якої залежить успіх діяльності політичного лідера;

- обґрунтовано, що залучення політичного лідера до культури (освіти і науки) є найбільш ефективним шляхом формування його іміджу, проте, в Україні нині складається ситуація, за якої, з одного боку, без реформування політичної, правової, економічної і духовно-культурної системи неможливе функціонування сучасної демократичної духовної культури, а з іншого – без формування означеної культури неможливе реформування політичних і соціальних інститутів, якими керують політичні лідери. Тому необхідно забезпечувати, насамперед, професійну основу підготовки управлінської еліти, здатної мислити і діяти в умовах сучасного розвитку України;

- визначено, що взаємне відчуження народу, інтелігенції, влади не тільки не долається, а навіть поглиблюється; іміджи нинішніх лідерів сприяють швидше відстороненості їх від народу, ніж зближення з ним; в основі створення ефективного іміджу політичного лідера необхідно враховувати стратегію пошуку виходу держави з кризи, поліпшення рівня життя народу, зміни статусу духовної культури, утвердження її в її істинній ролі – ролі людинотворчого чинника, системоутворюючого конструкта політичного обличчя лідера; останнє потребує модернізації культурної політики, освіти і виховання як універсальних чинників розвитку особистості.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що положення та висновки дисертації можуть бути використані професійними політиками, науковцями для подальшого поглибленого дослідження проблеми іміджу

політичного лідера, чинників його формування, а також у підготовці загальних і спеціальних курсів політології, написанні підручників і навчальних посібників для вищих навчальних закладів освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та семінарах, а саме: Міжнародному науково-практичному семінарі «Інноваційні стратегії розвитку освіти: філософсько-педагогічний дискурс» (м.Київ, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (м.Тернопіль, 2009); Всеукраїнській науково-методичній конференції «Безперервна освіта в Україні: реалії і перспективи» (м.Івано-Франківськ, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжкультурні комунікації та толерантність в освіті» (МДЦ «Артек», 2009); II Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне довілля: реалії та перспективи» (м.Київ, 2009); Науково-практичній конференції «Університетська освіта в Україні і світі: стан, проблеми та шляхи розвитку» (м.Київ-Луцьк, 2009).

Публікації. За матеріалами дослідження опубліковано 3 наукові статті у фахових наукових виданнях з політичних наук, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (188 позицій). Загальний обсяг дисертації – 196 сторінок, із них основна частина – 180 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми, формулюється мета, завдання, об'єкт, предмет дисертаційного дослідження, а також визначається наукова новизна, практичне значення одержаних результатів, ступінь їхньої апробації.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні засади дослідження іміджу політичного лідера»** – аналізується поняття іміджу політичного лідера, підходи до його розуміння, які склалися в сучасній політичній науці; структурні компоненти; чутливість до змін та потреба його постійного оновлення.

Вказується, що під різними кутами зору питання іміджу політичного лідера розглядалося у світовій політичній думці, зокрема у працях Платона, Арістотеля, Н.Макіавеллі, Ф.Ніцше; Д.Бела, Зб.Бжезинського, М.Вебера, Є.Вятра, Д.Істона, М.Кроз'є, Г.Лебона, У.Росту, П.Сорокіна, Дж.Сороса, О.Тофлера, З.Фрейда, С.Хангтінтона та інших. Великий внесок у розробку відповідної проблематики здійснено російськими вченими, серед яких слід

відзначити праці Г.Ашина, Е.Галумова, І.Егорової-Гантман, М.Коломенського, І.Ладанова, Г.Марченка, І.Мінусова, В.Музиканта, І.Носкова, О.Панаріна, В.Шепеля, А.Цуладзе та інших.

Визначається, що у вітчизняній політологічній, філософській, культурологічній літературі є цікаві напрацювання щодо ролі духовної культури у вихованні особистості, а також її значення для формування іміджу політичного лідера. У роботах В.Андрущенка, Р.Арцишевського, В.Бебика, В.Беха, І.Бідзюри, І.Варзаря, К.Ващенко, М.Головатого, В.Горбатенка, Л.Губерського, В.Дзоза, В.Картишова, В.Королька, В.Кременя, І.Кресіної, Ю.Левенця, В.Лісничого, М.Лукашевича, В.Мельника, М.Михальченка, І.Надольного, М.Обушного, А.Пахарєва, Г.Почепцова, В.Рєбкала, Ф.Рудича, В.Скуратівського, Ю.Шемшученка, Л.Шкляра, С.Телешуна, В.Цвиха та ін., а також у дисертаційних дослідженнях С.Денисюк, В.Добіжи, Н.Лікарчук, Ю.Яковлевої закладені філософсько-методологічні і соціокультурні підвалини дослідження цієї проблеми, визначені головні шляхи активізації ролі культури в житті суспільства і особистості загалом, у формуванні іміджу політичного лідера зокрема.

У контексті багатозначності самого поняття «імідж», існування споріднених йому категорій у сучасній політологічній літературі («образ», «бренд») виокремлюються чотири підходи до його розуміння: *онтологічний* (імідж є «образом» особистості або соціального інституту, що існує у масовій свідомості); *антропологічний* (імідж визначається як набір певних якостей, що асоціюються з рисами конкретної людини); *ціннісний* (імідж - цілеспрямовано створений образ, за допомогою якого об'єктові надаються додаткові цінності; підкреслюється маніпулятивна сутність іміджу); *етичний* (акцентується на певній моральній спрямованості іміджу, він розглядається як свого роду «друга натура» людини, з якою індивід оцінює себе і яка за умови регулярного прояву стає його справжньою сутністю). Зазначається, що найбільш універсальними та розповсюдженими трактовками іміджу є онтологічна та ціннісна.

Виділяються *образний* і *технологічний* підходи до феномену іміджу, які узгоджуються з розрізненням категорій «образу» і «іміджу». Образний підхід виходить з тлумачення іміджу як певного зображення (відбитку), що існує у масовій свідомості. На відміну від образного підходу, технологічний – розкриває реальні механізми творення політичного образу та управління ним. Саме розвиток технологічного підходу зумовив утворення спеціальної галузі наукового знання – іміджології.

Щодо створення іміджу у вітчизняній літературі виділяється декілька точок зору. Згідно з першою, побудова іміджу – це певна соціальна технологія (В. Королько, О. Петров). Друга позиція полягає в розумінні формування іміджу як виду соціальної комунікації (Є.Головаха, М.Шульга). Третє

тлумачення – побудова іміджу є ситуацією і простором використання маніпулятивних технологій (Г.Почепцов).

Систематизуються підходи науковців щодо структури іміджу політичного лідера. Зокрема, у роботі виділені наступні класифікації складових іміджу політичного лідера: *вроджені й набуті* складові; *реальні* (дійсні) характеристики, які позначають змістовий фактаж конкретного іміджу і відображають його «даність» і *бажані* («фантомне навантаження»), реально відсутні у самому об'єкті характеристики; *стійкі/сталі* складові (справжні риси особистості політика, на сприйняття яких практично неможливо вплинути шляхом подання будь-якої інформації) і *нестійкі/несталі* (сприйняття яких залежить від роботи іміджмейкерів, якості та способу подачі інформації у ЗМІ); *персональні* (містять фізичні, психофізіологічні особливості, характер, тип особистості, індивідуальний стиль прийняття рішень тощо), *соціальні* (пов'язані з політичною ситуацією, якій лідер повинен відповідати, зокрема це сукупність даних та набутих статусів лідера, належність до певної соціальної групи), *символічні* характеристики (визначають лідера як провідника певної ідеології, того чи іншого можливого майбутнього, певного курсу дій), *візуальні* характеристики (зовнішній вигляд). Зазначається, що окремі дослідники основні складові іміджу політичного лідера пов'язують виключно із структурою особистості, в якій поєднуються *біологічний, психологічний та соціально-психологічний рівні*.

Підкреслюється, що у сучасних політологічних дослідженнях увага акцентується на комплексному характері іміджу як результату цілеспрямованого процесу побудови і відображення певного образу у свідомості населення.

Зазначається, що імідж будується у відповідь на очікування та потреби населення. Відповідно, при їх зміні імідж має коригуватись. Проте не усі компоненти іміджу підлягають зміні в однаковій мірі. Зазначається, що, не дивлячись на великий потенціал іміджу та його впливу на свідомість людей, далеко не завжди він може приховати непрофесіоналізм, некомпетентність, індиферентність політичного діяча. Навіть кращі іміджмейкери не всевладні, коли політику зовсім нічого запропонувати народіві. Проте це не означає, що суспільство може байдуже ставитись до іміджів, які є не більше, ніж «підгонкою» під очікування громадян. Відповідальність за такі «іміджи» несуть не лише політики й іміджмейкери, але й суспільство, яке виявилось не здатним вчасно розпізнати, що його ошуковують, оскільки наслідки політичної діяльності таких лідерів можуть виявитись вкрай несприятливими для нього. Тому майбутні наукові розробки у галузі іміджології та інших дисциплін, на нашу думку, мають бути спрямованими, передусім, на побудову оптимального, ефективного іміджу політичного лідера та пошук механізмів, які б

забезпечували відповідність задекларованих намірів політика його реальній діяльності.

У другому розділі – **«Основні чинники формування іміджу політичного лідера»** – досліджуються чинники, що впливають на формування іміджу політичного лідера. Зокрема, визначається роль цінностей та традицій, значення освіти, виховання та самовиховання, оцінюється роль ЗМІ в процесі формування іміджу політичного лідера.

Зазначається, що глибинними регуляторами людських дій є потреби і цінності. Цінності розглядаються як своєрідні орієнтири свідомості кожної людини, з якими співвідносяться власні дії і на основі яких складаються конкретні типи поведінки. Підкреслюється, що цінності включаються в систему соціально-нормативних, мобілізаційних та інтегративних регуляторів суспільно-політичного життя та виступають важливим джерелом політичної соціалізації особи.

Типологія ціннісних і політичних орієнтацій сучасного українського суспільства являє собою досить різні за напрямом векторні лінії, що стосуються бачення політичного, економічного, соціального чи культурного розвитку нашого соціуму. Аналізуються цінності, які виступають найважливішими для формування іміджу демократичного політичного лідера: демократія; компетентність і відповідальність; права і свободи людини; свобода совісті й віротерпимість; свобода слова; людська гідність; толерантність; соціальна відповідальність; громадянська і політична ідентичність.

Вказується, що одним з чинників формування іміджу політичного лідера є традиції. Політичні традиції можуть мати як прогресивне навантаження, сприяючи формуванню політичної культури суспільства і конкретної особи, так і негативно-консервативне, яке загальмовує цей процес. Вплив традицій на побудову іміджу політичного лідера в сучасній Україні обумовлюється наслідками радянських часів; незавершеністю процесів національної самоідентифікації, суспільно-політичної консолідації, формування сучасної конкурентоспроможної і патріотичної політичної еліти.

В останні роки у нашому суспільстві особливої актуальності набуває проблема освіти як чинника формування іміджу політичного лідера. Освіта, з одного боку, характеризується як підготовка покоління до самостійного життя, а з другого – закладає основи майбутнього суспільства і формує образ політичного лідера у перспективі. Освіту слід розглядати як інвестицію в розвиток та формування політичного лідерства в суспільстві, оскільки повноцінна освіта є способом соціалізації особистості й забезпечення наступності поколінь, середовищем спілкування та залучення до світових цінностей, досягнень науки і техніки. Важливого значення для формування іміджу політичного лідера набуває політична освіта. Вона також є важливим

засобом соціалізації особистості, її інтеграції в політичну систему, формування рис громадянськості, що передбачає засвоєння цивілізованих норм політичного життя, політичних ідеалів та цінностей, способів політичної взаємодії. У такому значенні політичну освіту можна визначити як найважливішу складову формування іміджу політичного лідера. У демократичному суспільстві її розвиток обумовлений необхідністю зберегти непорушність демократичних цінностей, інституцій та зразків поведінки. В контексті формування іміджу політичного лідера сучасна політична освіта має здійснюватися як органічне поєднання індивідуальної та групової роботи, лекційного монологу та інтерактивних методів (ділові ігри, «мозкові штурми», ситуаційні випадки, «круглі столи» дискусії тощо), залучення молоді до участі в дослідницьких проектах, конференціях, публічному обговоренні актуальних суспільно-політичних проблем.

Наголошується на важливості та ефективності громадянського виховання, що залежить від спрямованості виховного процесу, форм та методів його організації. Вказується, що серед методів громадянського виховання пріоритетними є активні, спрямовані на самостійний пошук істини, формування критичного мислення, ініціативи й творчості, які органічно доповнюються традиційними.

Якісно новий рівень формування іміджу політичного лідера – це самовиховання лідера. Головним мотивом до самовиховання є пізнання людиною протиріч між власними інтересами, потребами, цілями та рівнем розвитку особистісних резервів, що не сприяють їх задоволенню. Чим вищий рівень свідомого ставлення людини до вдосконалення власної поведінки, тим помітнішим є роль самовиховання у формуванні іміджу політичного лідера. Самовиховання – це не тільки особиста справа кожного – воно має величезне соціальне значення з точки зору набуття лідерських якостей особистості. Використання виховання й самовиховання в комплексі, коли виховання спрямовує зусилля політичного лідера на роботу над собою, а самовиховання сприяє результативності зовнішніх впливів, є запорукою успіху у формуванні іміджу політичного лідера.

У роботі аналізується роль засобів масової комунікації (ЗМК) як важливого чинника формування іміджу політичного лідера. Вказується, що ЗМК здійснюють постійний вплив на індивідуальну та масову свідомість, мають можливість конструювати реальність через контроль над порядком висвітлення подій, створюючи в масовій свідомості модель політичної дійсності і, навіть, вирішувати, які проблеми сьогодні є найактуальнішими. Обґрунтовується, що розвиток сучасних інформаційних технологій, який дає змогу майже миттєво передавати інформацію, створює стан або відчуття

одночасності чи присутності, на відміну від політичної еліти, яка є відстороненою від переважної більшості членів суспільства.

Підсумовується, що очікуваним результатом демократичної політичної освіти, виховання та самовиховання має бути формування іміджу політичного лідера як громадянина, якому властиві такі риси, як шанування ідеалів свободи, рівності, справедливості, почуття власної гідності й готовність до захисту прав, дотримання чинних норм і законів, потреба в ефективній і стабільній політичній системі, здатність визначати проблеми суспільного життя, бажання і вміння вимагати їх розв'язання, вміння вмотивовано впливати на владу.

У третьому розділі – **«Духовна культура як матриця розвитку особистості політичного лідера»** – розкривається людинотворча сутність духовної культури; її домінантні цінності та їх вплив на формування іміджу політичного лідера; єдність національного та загальнолюдського в духовній культурі; антикультура та її деструктивна роль у формуванні іміджу політичного лідера.

Аналізуються підходи до розуміння духовності і духовної культури як взаємоопосередкованих понять. Духовність постає як інтегральна категорія, що виражає теоретико-пізнавальну, художньо-творчу та морально-аксіологічну активність людини. Духовна культура, фіксуючи ступінь розвитку духовності, одночасно є вищим проявом і спрямовуючим чинником у системі цілісної людської культури, оскільки саме вона ціннісно орієнтує, мотивує, формує, визначає і надає сенсу всім сферам діяльності людини. Технологічно духовна культура виявляє себе як виробництво свідомості, що втілюється у створених людиною цінностях. Виробництво духовних цінностей знаходить своє продовження в їх збереженні, трансляції і сприйнятті, і отже, ця сфера суспільного життя дуже ємна і містить у собі як успадкування старих, так і створення нових цінностей, їх репродукування і реалізацію у процесі навчання, просвітництва, виховання людини.

Підкреслюється, що цінності духовної культури є діалектичною єдністю національного та загальнолюдського. Ціннісний зміст духовної культури може виступати рушійною силою суспільного прогресу лише тоді, коли творчий потенціал такої культури ґрунтується на загальній системі цінностей, вироблених людством протягом своєї історії. Водночас, цінності духовної культури мають яскраво виражене національно-специфічне, індивідуальне забарвлення.

Міра розвитку духовної культури визначається мірою розвитку сутнісних цінностей людини, багатогранністю і багатоваріантністю форм самореалізації її духовного потенціалу, індивідуального самоутвердження. Найважливіша функція духовної культури – людинотворча: індивід стає особистістю в процесі оволодіння культурою.

Аналізується інтелектуальна культура, відмінність якої від духовної у тому, що наука існує одна для всього світу, а духовних культур – національних, регіональних – велике розмаїття. Інтелектуальна культура – наука, освіта, технологія – цілком і повністю вписуються в процес глобалізації. Зміст наукового знання, специфіка більшості технічних приладів не залежить від того середовища, в якому вони з'явилися. Будь-яка країна, якщо вона прагне розвивати сучасне виробництво, повинна практикувати, запроваджувати у себе сучасні системи освіти. Для України ця проблема особливо суттєва: сьогодні оптимальною траєкторією її економічного розвитку є перехід на інноваційний шлях розвитку. Формально він проголошений як стратегічна задача, але політика держави, спрямована під виглядом необхідних реформ на подальше скорочення української науки, фактично, на думку наукової громадськості, загрожує самому її існуванню. Але ж для досягнення стратегічних цілей потрібне зміцнення інтелектуального потенціалу країни, розвиток її інтелектуальної культури. Проте це не зменшує значення духовної культури, без неї суспільство існувати не може.

Виокремлюються особливості духовної культури: найбільша свобода творчості для індивіда; творча діяльність у духовній культурі – це особливий духовний світ, створений силою людської думки; чутливість до змін; не утилітарний характер. Вказується, що кардинальні зміни останнього періоду поглиблюють знедоленість, занепад духовного світу людей. Тому духовна культура потребує турботи суспільства, її збереження і розвиток вимагають від нього відповідних зусиль.

Аналізуючи рівень політичної культури українських політиків, дослідники констатують, що він сьогодні на порядок нижчий, ніж політична культура передової громадянської частини українського суспільства.

Вказується, що сьогодні досить відчутним є вплив антикультури, яка поширюється в духовній сфері українського суспільства, зокрема, в релігії, літературі та мистецтві. Констатується, що універсальним концептом «антикультура» охоплюється все те, що зводить бар'єри розвиткові людини, цивілізаційному поступу людства. Антикультуру в цьому контексті можна розглядати як прояв і результат дегуманізації людських відносин, відхід від загальнолюдських духовних цінностей і пріоритетів, втрату моральних орієнтирів, що ґрунтуються на розумі, вірі, гуманізмі. Поза культурним полем духовна енергія перетворюється у нерозумну стихію. Так, демократія і свобода, односторонньо сприйняті, призводять до всюдозволеності; культ грошей – до культу насилля тощо. На жаль, в суспільстві є окремі представники влади різних рівнів, політичних партій, ідеологічних установ, засобів масової інформації, які дистанціюються від цієї проблеми, заявляючи, що відносно духовних цінностей індивід має робити вибір самостійно.

Ознаки деструктивної ролі антикультури помітні всюди. У сфері політики існують брудні технології, якими користуються політичні сили, що прагнуть будь-якими засобами здобути політичну владу і використати її у власних, корисливих цілях, часто маніпулюючи свідомістю людей.

Ситуація, яка склалася в Україні, вимагає реформи політичної, правової, економічної і духовно-культурної систем суспільства, формування сучасної демократичної духовної культури. Тому необхідно забезпечувати через інститути освіти, засоби масової інформації підготовку управлінської еліти, здатної мислити і діяти в умовах сучасного інноваційного розвитку України.

У четвертому розділі – **«Роль духовної культури у формуванні іміджу сучасного політичного лідера»** – аналізуються роль освіти у формуванні духовної культури політичного лідера; основні форми безпосереднього залучення політичного лідера до освоєння духовної культури; духовний потенціал лідера як основа його іміджу.

Період трансформації соціально-економічних засад суспільного життя супроводжується інтенсивним пошуком нових орієнтирів формування соціальних та духовних цінностей, духовного потенціалу суспільства. Особливу місію покладено на освіту, стратегічною метою якої має стати формування активного, гуманістично спрямованого громадянина демократичного суспільства, життєдіяльність якого заснована на національно-культурних і загальнолюдських цінностях. Реалізація ж засобами освіти означеної мети передбачає, передусім, виявлення індивідуальності майбутнього лідера, збалансованість його фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку; формування компетентної особистості; виховання громадянськості як інтегральної характеристики особистості, що зумовлює характер її взаємодії з державою і суспільством.

Аналізуються риси сучасних демократичних політичних лідерів: звернення до ідеалів демократії, права, справедливості, гуманізму, принципів свободи і відповідальності, як в особистому, і в загальнолюдському вимірах; відстоювання економічної свободи, соціально-ринкової системи господарювання, вільній конкуренції, що, у свою чергу, сприятиме утвердженню соціальної справедливості як одного з головних ідеалів суспільного ладу; захист і відстоювання інтересів людини на всіх рівнях державної влади з висуненням, у разі необхідності, вимог правового, матеріального, освітнього характеру тощо; зорієнтованість на збереження звичаїв і національних традицій; сприяння розвитку національної свідомості; утвердження громадянського миру і злагоди в суспільстві, спільні дії проти проявів бездуховності, аморалізму, безвідповідальності, особливо серед молоді.

В умовах сьогодення освіта – це не лише обсяг отриманих знань і вмінь, а й результат їх трансформування в пріоритети й ціннісні настанови, а також – у

відповідні рівні компетенцій. Політична й соціальна компетенції розкриваються в умінні брати участь у виробленні спільних рішень, регулювати конфлікти ненасильницьким шляхом, брати відповідальність на себе, бути активним у функціонуванні та сприяти оптимізації діяльності демократичних інститутів.

Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні потребує від політичних лідерів глибоко продуманих, новаторських думок, що дають імпульс ефективній відповідальній дії. Рівень соціальної відповідальності політичного лідера залежить від ступеня ідентифікації ним власних інтересів із суспільними. Образ політичного лідера відрізняється великим символічним навантаженням: він є уособленням певних ідеалів сучасності, очікуваного майбутнього, певної «програми дій».

Підкреслюється, що актуального звучання набуває проблема виховання лідерів, що відповідають сучасним вимогам суспільно-політичного розвитку. Це, перш за все, особистість, риси якої: громадянськість, професіоналізм, компетентність, демократизм; яка здатна працювати в команді, робити акценти на партнерство, співпрацю. Важливим є ставлення до кар'єри і своєї діяльності: активно діяти чи перебувати на посаді, яка відповідає самооцінці і тому дає моральне задоволення. Формування у молоді лідерських якостей буде малоефективним без усебічного врахування соціально-культурного і суспільно-політичного контексту минулого і реалій сучасної України.

Аналізується роль електронної культури як чинника, що впливає на формування духовних цінностей людини і формування іміджу сучасного політичного лідера. Зазначається, що електронна культура, як лідер глобального медіа простору, виступає каталізатором багатьох соціальних процесів та суттєво впливає на політичний, економічний, духовний розвиток суспільства, є дієвим фактором його модернізації. Вільне поширення інформації робить медіапростір місцем зустрічі людей різних континентів з різною духовною культурою та світоглядом. Це дозволяє відчутти специфіку різноманітності культур і є основою нового мислення в умовах поглиблення глобалізаційних процесів.

Нове покоління молодих лідерів здатне мислити стратегічно, масштабно та інноваційно, що, у свою чергу, актуалізує питання виховання нестандартних особистостей, внутрішньої потреби творчого стилю життя та ініціативи. Вироблення творчої здатності в молоді є альфою і омегою всієї системи соціалізації людини.

Підсумовується, що підвищення рівня духовної культури лідера передбачає реформування вищої освіти і розв'язання протиріч між вищими навчальними закладами й ринком праці, що підкреслює необхідність вдосконалення таких напрямків освітньої діяльності: розвиток проблемно-

творчих інноваційних технологій навчання, в основі яких лежить принцип «активності» на протигагу «реактивності», що формує стійкі мотиви самореалізації; організаційна перебудова навчання, коли розвиваються форми безперервної, додаткової освіти, що дозволяють формувати адекватний суспільним запитам професійний потенціал; формування нових духовних і моральних цінностей з орієнтацією на пріоритети загальнолюдських цінностей; розробка навчальних програм, спеціально підготовлених для підготовки дієвих лідерів завтрашнього дня; протидія «культурній колонізації» з боку іноземних держав з метою захисту вітчизняного інформаційно-культурного простору; підвищення конкурентоспроможності української національної культури в духовно-мистецькому плані.

На результат процесу навчання, і відповідно, засвоєння цінностей духовної культури, істотно впливає налагодження партнерських відносин між студентом і педагогом. Такий тип відносин знайшов свій розвиток у педагогіці партнерства, яка орієнтована не стільки на передавання людині знань, скільки на всебічний розвиток особистості, заохочення творчої ініціативи, уміння працювати в команді й особисто відповідати за результати роботи. Генеральною лінією усього навчального процесу має стати формування інтелігентності, яка охоплюватиме культуру як професійну, так і моральну, політичну, правову, естетичну, фізичну, екологічну, культуру поведінки і побуту.

У **«Висновках»** підводяться загальні підсумки і визначаються перспективи подальшого дослідження проблеми духовної культури як чинника формування іміджу політичного лідера.

Використаний у дослідженні міждисциплінарний підхід дозволив з'ясувати зміст і зв'язок таких категорій, як: імідж політичного лідера, духовна культура, освіта і виховання, суспільні цінності, соціалізація особистості. Висвітлені особливості реалізації цих феноменів у політичному житті суспільства.

Досліджено співвідношення іміджу політичного лідера і культури, яке свідчить, що особистість лідера залежить від духовної культури і завжди відображає існуючі моральні й культурні цінності. Сама культура є мірою свободи і містить духовні та моральні загальнолюдські цінності національної свідомості, певні норми поведінки.

Важливою теоретико-методологічною передумовою дослідження є аналіз сутності іміджу політичного лідера з позицій онтологічного, антропологічного, ціннісного та етичного підходів, що дає підстави комплексно розглядати феномен іміджу, особливості його цілеспрямованого процесу побудови і відображення як певного образу у свідомості населення.

Визначено, що імідж політичного лідера залежить від рівня розвитку його духовної культури, політичної свідомості, від рівня засвоєння ним таких політичних цінностей як справедливість, демократія, свобода, держава, батьківщина, рівність, безпека, патріотизм, громадянський та політичний активізм, легітимність, політична відповідальність, добробут, порядок, розвиток, законність (легальність) тощо.

У контексті сучасного розуміння змісту іміджу політичного лідера, в дисертації проаналізовані складові механізми та домінантні чинники його формування – політична освіта, виховання, самовиховання, вплив соціального середовища, засобів масової комунікації, процес активної участі, творчості в розбудові громадянського суспільства та соціальної правової держави.

Політичний лідер повинен не тільки бути компетентним у своїй галузі діяльності, але й усвідомлювати значення та роль усталених цінностей, традицій, духовного та творчого потенціалу суспільства. Осмислення практичних проблем, характерних для соціально-політичної системи, її складових компонентів, дозволяє визначити справжню сутність духовної культури в сучасному суспільстві як цінності, фактора самоствердження і самоорганізації суспільства.

Духовна культура розглядається в різних аспектах: як елемент політичного життя; як відображення його якості; як спосіб і критерій політичної соціалізації; як ступінь соціально-політичної орієнтованості суб'єктів політики, правила їх поведінки і діяльності тощо. Духовна культура аналізується як складне суспільне явище, у якому акумульовані конкретно-історичні і національно-психологічні особливості життя суспільства. Вона є найважливішою складовою загальної культури.

Наведені у дисертації визначення та трактування духовної культури відображають певні грані її прояву, функціональними феноменами якої вона розповсюджується і з яких розвивається. Суттєвого значення набувають політико-правові традиції, історична пам'ять народу, залучення індивіда до активного суспільно-політичного життя шляхом закріплення загальноновизнаних норм політичної поведінки.

Культура політичного лідера має комплексну природу. Вона поєднує елементи політичної, правової, етичної, економічної, історичної, інформаційної та інших видів культур. Лідер має володіти значною системою духовних цінностей, які складаються з поняття загальної культури особи.

Духовна культура є необхідною як передумова і творча основа формування іміджу політичного лідера. Разом з тим, це ступінь і характер розвитку суб'єкта політики, що знаходить своє відображення в рівні його політичної свідомості та політичної діяльності. Духовна культура політичного лідера характеризується не тільки наявним її рівнем у суспільстві, але й

внутрішнім потенціалом. З цієї точки зору духовна культура – це певний характер і рівень творчої діяльності. Таким чином, рівень духовної культури відображає ступінь зрілості, цивілізованості лідера, образ його мислення і стандартів поведінки.

Досліджено, що рівень розвитку політичної свідомості може бути зафіксований лише в реальній політичній діяльності, у політичній поведінці, які мають і самостійні характеристики. Уміння не лише думати, але й діяти, практична діяльність людини – це найважливіший критерій рівня духовної культури політичного лідера. Політична діяльність являє собою основний системоутворюючий елемент його іміджу, що виходить з засад його духовної культури.

У дисертації розглянуто зміст освіти та виховної роботи, як цілеспрямованої й відповідальної системної діяльності, та їх вплив на свідомість молоді з метою виховання і формування компетентної особистості на ґрунті сучасних соціально-політичних реалій, політичної культури та духовності, розуміння прав, свобод і обов'язків людини як основного суб'єкта сучасної політики, здатного до активної політичної діяльності. Визначено, що в демократичному суспільстві виховний процес має передбачати досить високий рівень індивідуальної, творчої свободи особистості, відмову державних структур від жорсткого визначення форм та методів соціалізації, постійного контролю як за суспільними інститутами, що її здійснюють, так і за самим громадянином.

Доведено, що розв'язання проблеми формування духовної культури політичного лідера значною мірою залежить від ефективності функціонування інститутів громадянського суспільства, правової забезпеченості їх діяльності, утвердження людського виміру політики, від формування інститутів народовладдя, втілення у життя демократичних положень.

Визначено, що сучасний стан розвитку духовної культури українського суспільства загалом та політичних лідерів, зокрема, ще не відповідає повною мірою існуючим вимогам. Обґрунтовано необхідність єдності освіти, виховання та самовиховання, що виявляється як співробітництво, партнерство суб'єктів і об'єктів освіти та виховання, у тому числі і політичної освіти; індивідуалізація освітніх і виховних процесів; інтеграція і гармонізація традиційних та інноваційних форм, методів освіти; виховання творчої активності і самодіяльності особи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Новожилов Б.В. Духовність як чинник ефективності життєдіяльності політичного лідера / Б.В.Новожилов // Нова парадигма:

Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П.Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – Вип. 82. – С. 119 – 128.

2. Новожилов Б.В. Якості політичного лідера: проблема визначення та становлення / Б.В.Новожилов // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П.Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – Вип. 85. – С. 86 – 96.

3. Новожилов Б.В. Розвиток духовності та творчості особистості в інформаційну епоху: особливості освітньої політики / Б.В.Новожилов // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П.Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – Вип. 86. – С. 166 – 177.

АНОТАЦІЇ

Новожилов Б.В. Духовна культура як чинник формування іміджу політичного лідера. – Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеню кандидата політичних наук зі спеціальності 23.00.03 – політична культура та ідеологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2010.

Робота присвячена дослідженню ролі духовної культури у формуванні іміджу політичного лідера. Обґрунтовано, що поняття «імідж» політичного лідера увійшло не лише у науковий обіг, але й стало стійким компонентом свідомості українського суспільства. Проаналізовано різні підходи розуміння природи іміджу політичного лідера та доведено, що найбільш розповсюдженими трактовками іміджу є онтологічна та ціннісна. Розглянуто структурні елементи іміджу та визначено основні чинники, які сприяють утвердженню іміджу політичного лідера – спосіб життя людини, ціннісний контекст середовища, освіта та виховання, засоби масової комунікації та культури.

У роботі проаналізована інтегративна роль духовної культури як могутнього і невичерпного джерела позитивних, визнаних суспільством норм поведінки, спілкування, діяльності. Доведено, що духовна культура надає лідеру соціально-політичний і життєвий досвід, багатство духовних цінностей і є одним з домінантних чинників формування іміджу політичного лідера. Особлива увага у роботі приділяється комплексному аналізу сутності, принципів, завдань системи політичної освіти та виховного процесу, самовихованню політичних лідерів.

Ключові слова: духовність, духовна культура, імідж політичного лідера, чинники формування іміджу, демократична політична культура, освіта та виховання, самовиховання, демократичні цінності та традиції.

Новожилов Б.В. Духовная культура как фактор формирования имиджа политического лидера. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.03 – политическая культура и идеология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2010.

В работе исследуется роль духовной культуры в формировании имиджа политического лидера. Обосновывается, что понятие «имидж» политического лидера – это не только научное понятие, а и уже достаточно стойкий компонент сознания украинского общества. Анализ различных подходов к пониманию природы имиджа позволил выделить два наиболее распространённых – онтологический (имидж рассматривается как образ какого-либо объекта, который сформировался и существует в сознании определённой группы людей) и ценностный (имидж – это тот образ, который «конструируется», «создаётся» с целью вызвать желаемые изменения в сознании и поведении людей, осуществить на них политико-психологическое влияние).

Рассматриваются структурные элементы имиджа, а также определяются основные факторы, которые способствуют формированию позитивного имиджа политического лидера - способ жизни человека, ценностный контекст среды, образование и воспитание, система пропаганды, средства массовой коммуникации и культуры.

В работе анализируется интегративная роль духовной культуры как важного и неисчерпаемого источника позитивных, признанных обществом норм поведения, общения, деятельности. Доказывается, что духовная культура делегирует лидеру социально-политический и жизненный опыт, богатство духовных ценностей и выступает одним из доминирующих факторов формирования имиджа политического лидера.

Духовная культура рассматривается как необходимая и творческая основа формирования имиджа политического лидера. Вместе с этим, она символизирует степень и характер развития субъекта политики, что находит своё отображение в уровне его политического сознания и политической деятельности. Духовная культура политического лидера характеризуется не только её видимым уровнем в обществе, но и внутренним потенциалом, что позволяет рассматривать её как определённый характер и уровень творческой деятельности личности. Таким образом, уровень духовной культуры отображает степень зрелости, цивилизованности лидера, образ его мышления и стандарты поведения.

Междисциплинарный поход, используемый в работе, позволил определить сущность и связь между такими категориями, как: имидж политического лидера, духовная культура, политическое образование, общественно-политические ценности, политическая социализация. Высветлены особенности реализации этих феноменов в политической жизни общества. Определяется содержание, формы, направления и пути усовершенствования воспитательной работы в направлении формирования демократического политического сознания и духовной культуры будущих политических лидеров.

Доказывается, что решение проблемы формирования духовной культуры политического лидера в значительной степени зависит от эффективности функционирования институтов гражданского общества, правового обеспечения их деятельности, утверждения человеческого измерения политики, внедрения и закрепления в жизни демократических ценностей.

В диссертации рассматривается содержание образования и воспитательной работы как целенаправленной и ответственной деятельности, её влияние на сознание молодёжи с целью воспитания и формирования компетентной личности на почве современных социально-политических условий, политической культуры и духовности, понимание прав, свобод и обязанностей человека как основного субъекта современной политики, способного к активной политической деятельности.

Особое внимание в работе уделяется комплексному анализу сущности, принципов, задач системы политического образования и воспитания, а также проблеме самовоспитания политических лидеров и направлениям развития духовности как базового фактора формирования имиджа политического лидера.

Обосновывается необходимость единства образования, воспитания и самовоспитания, которое проявляется в сотрудничестве, партнёрстве субъектов и объектов политического образования и воспитания, индивидуализации образовательных и воспитательных процессов, интеграции и гармонизации традиционных и инновационных, общественных и семейных форм, методов образования, воспитание творческой и активной личности.

Ключевые слова: духовность, духовная культура, имидж политического лидера, факторы формирования имиджа, демократическая политическая культура, образование и воспитание, самовоспитание, демократические ценности и традиции.

Novozhylov B.V. Spiritual Culture as a Factor in Shaping the Image of a Political Leader. - Manuscript.

Dissertation for the competition of a scientific degree of candidate of political sciences, speciality 23.00.03 – political culture and ideology. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2010.

Paper is devoted for studying the role of spiritual culture in shaping the image of a political leader. Substantiated that the concept of "image" of a political leader we may meet not only in the academic community, but it also became resistant component of the consciousness of the Ukrainian society. Analyzed the different approaches of understanding the nature of the image of a political leader and proved that the most common interpretation of the image is ontologically and values. The structural elements of the image and identified key factors that contribute to the consolidation of the image of a political leader - a way of life, value the context of environment, education and training, mass communication and culture.

The paper analyzed an integrative role of the intellectual culture as a powerful and inexhaustible source of positive community recognized norms of behaviour, communication activities. Proved that the spiritual culture provides leader the socio-political and life experience, wealth and spiritual values and it is a dominant factor in shaping the image of a political leader. Particular attention in the work is paid to an integrated analysis of the nature, principles and tasks of political education and the educational process, self-political leaders.

Keywords: spirituality, spiritual culture, the image of a political leader, the factors shaping the image, democratic political culture, education and training, self education, democratic values and traditions.